

SUMMARY

T.G.MASARIK AND PODKARPATSKAYA RUS: PROBLEMS OF UNION, AUTONOMY AND FOUNDATION OF CULTURAL DEVELOPMENT

Dovhanych O. (Uzhhorod)

It is well known that the policy of Masarik concerning Transcarpathia was not enough definite. On the hand a lot of things were done for the development of education and culture, building of schools and medical establishments. On the other hand not everything was completed according to the constitution and treaties of the state. And the autonomy of Podkarpatskaya Rus itself was gained only in 1938 in the frames of the complicated international position in Europe. The historical territory of the region were lost forever. But on the whole in the period of joining of the Transcarpathia in Czech period was definitely more effective and progressive as compared with that made with previous states.

Т.Г.МАСАРИК І ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО СТАНОВИЩА НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ В ПЕРІОД 20-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

ХЛАНТА О.В. (Ужгород)

Як відомо, Закарпаття увійшло до складу новоствореної, на основі розвалу Австро-Угорської монархії у жовтні 1918 р., Чехословацької Республіки. Це було здійснено згідно з міжнародним мирним договором від 10 вересня 1919 р. У складі цієї країни воно перебувало протягом 20-30-х років ХХ століття.

Серед усіх періодів історії Закарпаття найбільш повно і всебічно висвітлені 20-30-ті роки ХХ століття в історіографії. Цим питанням майже повністю присвячено другий том «Нарисів історії Закарпаття» [1]. Крім цього, ще в роки тоталітарного режиму історії Закарпаття вказаного періоду були присвячені чогири збірники документів під загальною назвою «Шляхом Жовтня». Тут слід зауважити, що комплектування документів, опублікованих на сторінках збірників, підбиралось однобоко й тенденційно. Одним із прикладів цього може бути хоча б те, що діяльність усіх політичних партій, крім комуністичної, оцінювалась негативно. Вони називались опортуністичними, буржуазними, націоналістичними. Необ'єктивна оцінка давалась і культурно-освітнім товариствам. Культурно-освітнє товариство «Просвіта», зокрема, називалось буржуазно-націоналістичним. Подібна оцінка давалась і діяльності першого президента ЧСР Т.Г.Масарику.

Протягом 20-30-х років на сторінках періодичних видань, різних збірників, календарів публікува-

лось чимало статей, присвячених Т.Масарику. Але в період тоталітарної системи колишнього СРСР як на Закарпатті, так і в інших місцях країни на літературу, пов'язану з особистістю Т.Масарики, в тому числі й на його праці, що знаходились у спецфондах, було накладено ідеологічне табу. Внаслідок цього доступ до них був обмежений. Лише після розвалу СРСР і встановлення незалежної держави України дослідники у своїх працях намагаються дати об'єктивну оцінку діяльності Т.Масарики. Проте поки що питання – Т.Масарик і Закарпаття – чекає своїх дослідників.

У зв'язку з 150-річчям від дня народження Т.Масарики на сторінках періодичних видань Закарпаття опубліковано ряд статей, присвячених його діяльності. Серед них праці Степана Віднянського та Петра Петрише [2], а також Сергія Федаки [3] та деяких інших.

У даному повідомленні робиться спроба повернути увагу читача лише на окремі аспекти причетності Т.Масарики до питань соціального та культурно-освітнього становища населення Закарпаття в період 20-х років ХХ століття. Як засвідчують численні архівні документи, в той період у Закарпатті, яке входило до складу Чехословацької Республіки, відбулися величезні позитивні зрушення в усіх сферах суспільного життя. Необхідно відзначити, що Чехословаччина була однією з найдемократичніших

країні Європи. В цьому важлива роль належала і її першому президенту – Т.Масарику.

Він був мудрою й неординарною людиною. Ознайомлення з його численними працями, виступами, які опубліковані в різних виданнях, свідчить про його багатогранні енциклопедичні знання, особливо в галузі філософії. Володів багатьма іноземними мовами. У своїх працях та безпосередній практичній діяльності він приділяв значну увагу питанням виховання людини, особливо молоді. Його твори пронизані ідеями гуманізму. Т.Масарик користувався популярністю серед значної частини і населення Закарпаття.

Провідне місце в кожній країні, в тому числі й Чехословацькій Республіці, займали проблеми соціальної політики. Головна увага була спрямована на розвиток економіки країни, яка є, як відомо, фундаментом суспільства. Від рівня її розвитку залежав у першу чергу добробут населення. Цю відому аксіому добре розумів Т.Масарик.

Економічне становище Закарпаття упродовж 20-х років було складним. Це пояснювалося рядом факторів – економічною відсталістю попередніх історичних періодів і особливо тим, що в краї була слабо розвинута промисловість. У сільській місцевості переважна частина населення страждала від безземелля і малоземелля. Усе більше давалося взнаки аграрне перенаселення, що стало головною причиною зростаючої еміграції населення. Безумовно, про все це не міг не знати президент країни. Звичайно, на будівництво підприємств у Закарпатті для переробки місцевої сировини потрібні були кошти, яких для цього не вистачало. Насправді чеські капіталісти у вирішенні цих питань не були зацікавлені.

У багатьох працях дослідників з історії Закарпаття цього періоду відсутні такі важливі питання, як розпорядження про розподіл серед регіонів, або, як тоді їх називали, країв, фінансових ресурсів бюджету країни. У фондах Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) містяться документи, листи, різні скарги до Т.Масарика, які надходили особливо від кустарів про те, що їх витісняють своєю продукцією більш потужні виробники з інших регіонів країни, зокрема чеських земель, які мали краще, сучасніше технологічне обладнання, що позитивно впливало на собівартість продукції. Так, наприклад, відома взуттєва фірма «Батя» збувала свою продукцію в Закарпатті дещо за нижчими цінами, витісняючи, розорюючи цим самим місцевих кустарів. Від конкуренції на внутрішньому ринку потерпали виробники й інших галузей, особливо в лісовому господарстві.

Важливе значення для ЧСР, в тому числі й Закарпаття, мали кредити, одержані від багатьох європейських країн, зокрема Англії та Франції.

У цьому була немала заслуга Т.Масарика, який проявляв інтерес до розвитку будівництва, в тому

числі й на Закарпатті. Внаслідок чого стали змінюватись на краще міста краю. Звичайно, домінуюче місце в будівництві на Закарпатті належало урядовим установам. З'явилися адміністративні, житлові будинки – в основному для різних чеських чиновників. Констатуємо все це в статті «Світло й тіні Томаша Масарика», дослідник С.Федака зазначав: «За Т.Масарика невпізнано змінюється Ужгород – адміністративний центр Підкарпатської Русі, як став називатися наш край за конституцією ЧСР 1920 р. На той час у місті було всього 1274 будинки. Новий статус міста вимагав його перебудови, впорядкування міських комунікацій, облаштування вулиць, регуляції Ужа. Лише ремонт вулиць обійшовся у 4 млн. крон. 1923 року почалися меліоративні роботи. На кінець Масариківського правління, яке завершилось 19 грудня 1935 р., коли він пішов у відставку, Ужгород нараховував 3304 будинки» [4].

Особливо широкого розмаху будівництво в Ужгороді набрало в 30-ті роки. Слід зазначити, що його якість була на той час високою. І відповідала європейському рівню. Йшло інтенсивне будівництво доріг, мостів. В Ужгороді за ініціативою Т.Масарика споруджувались школи. У 1929 р. в Ужгороді було відкрито аеропорт, який сприяв піднесенню авторитету міста в державі.

Т.Масарик виявляв турботу і про розвиток культури й освіти в краї. Будучи сам відомим діячем культури, він підтримував створення і сприяв діяльності культурно-освітніх товариств, які, кажучи образно, щойно ставали на ноги. Він надав допомогу в спорудженні Народного дому культурно-освітнього товариства «Просвіта», а також будівництву однієї з шкіл Ужгорода. Градськими товариствами проводилась різноманітна культурно-освітня робота серед населення краю. Організовувались бібліотеки, читальні, проводились театральні вистави, створювались гуртки художньої самодіяльності. Членами «Просвіти» були відомі інтелігенти, які мали відповідну освіту, займалися і науково-дослідною роботою. За ініціативою Івана Панькевича, Володимира Бірчака було підготовлено й опубліковано протягом 20-30-х років чотирнадцять томів наукових збірників товариства «Просвіта». На їх сторінках важливе місце займали висвітлення питань з історії, етнографії, розвитку культурно-освітнього життя в краї.

Слід підкреслити, що важливий внесок у цю багатогранну діяльність життя інтелігенція, яка емігрувала у ЧСР, в тому числі й на Закарпаття, після більшовицького перевороту в Росії 1917 р. зі Східної України та Галичини. Усе це сприяло піднесенню національної самосвідомості українського населення Закарпаття. Серед емігрантів було в ЧСР 20 тисяч біженців з українських земель.

Оцінюючи в цьому плані ініціативу Т.Масарика, С.Федака зазначив: «..Прага (столиця ЧСР – О.Х.) стала чи не найбільшим для української еміграції в

Європі четвертим осередком українського культурного життя (після Харкова, Києва і Львова)»[5]. Характеризуючи позицію Т.Масарика щодо мови населення Закарпаття, С.Федака у вказаній статті зазначав, що «У мовному питанні Т.Масарик зайняв цілком чесну позицію, вле вона не стала панівною в уряді. Нелегкою проблемою було мовне питання в школах і установах у тих селах і містах, де висловлювалися за російську мову. Більшість було за українську мову».

Мовне питання на Закарпатті у 20-30-х роках ХХ століття було складним. Воно набувало особливо гострого характеру між російськими та українськими емігрантами.

Доктор Крамарж, котрий на початку створення ЧСР певний, короткочасний період очолював уряд країни, ратував за російську мову. Певну роль у цьому відіграло й те, що він був одружений на дочці багатого московського купця колишньої царської Росії. Після більшовицького перевороту в 1917 році його чимале майно було втрачено. Та, незважаючи на це, всупереч об'єктивній реальності вимагав введення в навчальних закладах російської мови.

Як відомо, Академія наук ЧСР згодом визнала, що для переважної більшості населення Закарпаття рідною була українська мова.

Т.Масарик сприяв, аби молодь української та інших національностей, що проживала в ЧСР, навчалась в учбових закладах різними мовами. У середніх та вищих учбових закладах різних місць країни, особливо в столиці, навчалась здібна молодь із Закарпаття. Звичайно, що домінуюче місце займала чеська мова. Закарпатці, які навчались в столиці країни Празі та інших місцях, змушені були вивчати чеську мову. Але це була лише невелика частина молоді. Адже через матеріальну скруту вищу освіту здобувала тільки дуже нечисленна молодь із Закарпаття.

Мудрість Т.Масарика виявлялась і в тому, що він, проживаючи тривалий час за кордоном, вивчав життєвий досвід населення таких країн, як Англія, Франція, США, й активно використовував його у своїй республіці. Серед іншого він звертав увагу й на мовне питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нариси історії Закарпаття. Т.П. (1918-1945).- Ужгород: Закарпаття, 1995.- 667 с.
2. Віднянський Степан, Петрище Петро. Видатний політик, філософ, демократ і гуманіст, симпатик українського народу // "Наш чесько-русинський календар". 1999.- Ужгород, 1999.- С.72-78.
3. Федака С. Світло й тіні Томаша Масарика// Ужгород.- 2000.- 4 березня.- С.11.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само.

РЕЗЮМЕ

Т.Г.МАСАРИК И ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО И КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОГО ПОЛОЖЕНИЯ ЗАКАРПАТЬЯ В ПЕРИОД 20-Х ГОДОВ ХХ СТОЛЕТИЯ

Хланта А.В. (Ужгород)

Закарпатье на протяжении 20-30-х годов ХХ столетия входило в состав Чехословацкой Республики. С этого периода начался новый этап в социально-экономическом и культурно-просветительном положении его населения. Большое положительное влияние за указанный период времени на все процессы общественной жизни имела демократизация общества. Особенно ощутимо процесс демократизации сказывался на развитии культуры, образования населения, активное участие в котором принимал первый президент ЧСР Т.Масарик.

SUMMARY

T.G.MASARIK AND THE QUESTIONS OF SOCIO-ECONOMICAL AND CULTURAL-EDUCATIONAL SITUATION OF ZAKARPATTIA IN THE 20-S OF THE XX CENTURY.

A.V.Khlanta (Uzhhorod)

In the 20-30-s of the XX century Zakarpattia was a part of Czechoslovakia Republic. This is a new period of socio-economical and cultural-educational situation in this area. A great positive influence on all the processor of public life during this period has been made by the democratization of the society. Demokratization greatly influenced culture and education development of the population, especially with the active participation of the first president of Cz.S.R. T.Masarik.